

Bartłomiej Kucharzyk

Dowody eksperckie z perspektywy interdyscyplinarnej

W procesach sądowych – zarówno w kontynentalnej Europie, jak i w krajach anglosaskich – niebagatelną rolę odgrywają zamawiane przez sąd lub przedkładane przez strony procesu opinie biegłych (w USA nazywane zeznaniami ekspertów – jedno i drugie można określić jako dowody eksperckie). Dotyczy to zarówno procesów karnych, jak i cywilnych. Ich obecność w prawie ma związek z banalnym faktem: ponieważ w naszym społeczeństwie (póki co?) sędziowie (oraz ławnicy i przysięgli) są ludźmi, dysponują oni skończoną wiedzą i nie mogą znać się na wszystkim, a także podatni są, jak wszyscy ludzie, na rozmaite zniekształcenia poznawcze, obszernie opisane przez współczesną psychologię. Posiłkowanie się opiniami i badaniami prowadzonymi przez ekspertów w celu ustalenia stanu faktycznego czy najbardziej prawdopodobnej wersji wydarzeń pozwala sądom wydawać racjonalne, uzasadnione i akceptowalne z punktu widzenia społeczeństwa wyroki w sprawach związanych z różnymi specjalistycznymi dziedzinami (nie tylko takimi, w których sędziowie posiadają odpowiednie wykształcenie i doświadczenie).

Szczególną kategorię opinii biegłych są te, w których wykorzystuje się wiedzę i metodę naukową (tzw. dowody naukowe). Wiedza naukowa powszechnie uznawana jest za ideał wszelkiej wiedzy, jednak trzeba pamiętać, że wytwarzanie tej wiedzy nie przychodzi społeczeństwu łatwo. Często wymaga ono projektowania skomplikowanych eksperymentów i doszukiwania się subtelnych prawidłowości w ogromnych zbiorach danych. Co więcej, nauka jest też obszarem ścierania się rozmaitych podejść, metod, poglądów i całych paradygmatów – droga do dobrze uzasadnionej wiedzy naukowej wymaga czasem długiego błędzenia i podważania przyjmowanych hipotez. A przy tym współczesna nauka rozwija się niezwykle szybko – teorie, które jeszcze kilka, kilkanaście lub kilkadziesiąt lat temu miały miejsce w podręcznikach, dzisiaj mogą mieć już wyłącznie historyczne znaczenie.

To wszystko powoduje, że korzystanie z opinii biegłych rodzi na gruncie prawa pewne wyzwania. Zasadne jest chociażby postawienie pytania o to, kim właściwie jest ekspert w jakiej dziedzinie i czym powinien się on charakteryzować. Można też pytać o to, czy i w jakich sytuacjach ekspert może nie być całkowicie wiarygodny – a więc jego opinia czy zeznanie w procesie powinny być przyjmowane krytycznie? Należy przecież brać pod uwagę i to, że także eksperci są ludźmi – a więc podlegać mogą tym samym zniekształceniom poznawczym, którym podlegają choćby sędziowie. Czy w związku z tym możliwe jest, by sędziowie racjonalnie i celnie oceniali przedkładane im ekspertyzy, mimo braku wiedzy w konkretnej dziedzinie? Jakie czynniki i zjawiska psychologiczne (np. rozmaite tendencje i błędy poznawcze) mogą negatywnie wpływać na ocenianie przez sąd opinii wydawanych przez biegłych?

Celem niniejszego projektu jest przeanalizowanie wyzwań związanych z dowodami eksperckimi. Analiza przeprowadzona zostanie zarówno z punktu widzenia teorii prawa, jak i z punktu widzenia współczesnej nauki, zwłaszcza wiedzy psychologicznej i teorii filozoficznych, które mówią o tym, jak kształtuje się wiedza naukowa i jakie są ograniczenia stosowanych przez naukę metod. Zastanowimy się także nad tym, czy z analizy tej wypływać mogą wnioski, które mogłyby znaleźć zastosowanie teoretyczne lub praktyczne. Czy prawo w zadowalający sposób reguluje kwestie związane z wykorzystywaniem i ocenianiem opinii (zwłaszcza naukowych) biegłych? A może w świetle współczesnej wiedzy naukowej powinniśmy coś zmienić?

Te fascynujące – i społecznie bardzo istotne – pytania jak dotąd nie były przedmiotem wszechstronnej refleksji i niniejszy projekt ma na celu zmianę tego stanu rzeczy. Aby było to możliwe, niezbędne będzie wykonanie kilku ważnych kroków.

W pierwszym etapie projektu zbadamy, jaki jest status dowodów eksperckich w prawie kontynentalnym i anglosaskim, dokonamy porównań obu tych tradycji i skonstruujemy ogólny prawniczy model ich stosowania i oceniania. W drugim – rozważymy epistemologiczne (a więc związane z naturą zdobywania wiedzy) aspekty opinii biegłych. Zastanowimy się, czy pojęcia i koncepcje w dziedzinie teorii poznania i filozofii nauki mogą pomóc ulepszyć model prawniczy.

W trzecim etapie zastosujemy do naszych analiz wiedzę, której dostarcza współczesna psychologia eksperymentalna, badająca takie zjawiska jak heurystyki czy zniekształcenia i błędy poznawcze. Pozwoli nam to zidentyfikować trudności poznawcze (dotyczące zarówno rozumowań ekspertów, jak i interpretacji ich opinii) w zastosowaniu naszego wzorcowego modelu w praktyce. Na koniec zastanowimy się, jakie z tych wszystkich analiz płyną wnioski – i jakie mogą one mieć znaczenie dla prawa i sądów.